

## מפגש נשיאי איראן, רוסיה וטורקיה בטהראן – סיכום ומשמעויות

רז צימט, גליה לינדנשטראוס, בת חן פלדמן, ארקדי מיל-מן | 24 ביולי, 2022

גיליון 1623

ביקור נשיא רוסיה, ולדימיר פוטין, ונשיא טורקיה, רג'פ טאיפ ארדואן, בטהראן – לראשונה מאז פרוץ המלחמה באוקראינה בפברואר 2022 – סיפק למנהיגי שלוש המדינות הזדמנות להפגין את השותפות ביניהן מול המערב ולדון באתגרים הניצבים בפניהן בזירות הפנימית, האזורית והבינלאומית. איראן ראתה במפגש פוטנציאל להדק את יחסיה האסטרטגיים עם הקרמלין, בין היתר כמענה לרעיונות לכינון מערך הגנה אזורי בהובלת וושינגטון. רוסיה ראתה בו הזדמנות לשדר לעולם ולדעת הקהל הפנימית שהיא אינה מבודדת וכי קיימת נכונות בזירה הבינלאומית לכינונו של סדר עולמי רב-קוטבי שאינו בהובלה אמריקאית. בהקשר הסורי שיקפה הפסגה עניין איראני-רוסי להניא את טורקיה מכוונתה לפתוח במבצע חדש בצפון סוריה, הנתפס בעיני אנקרה כאינטרס ביטחוני חיוני. חרף הפסגה, המשקפת מפגש אינטרסים חלקי בין שלוש המדינות, ממשיכה מערכת היחסים ביניהן להתאפיין במידה רבה של תחרות, אינטרסים מנוגדים וחשדנות הדדית. לפיכך, קיים ספק רב בנוגע ליכולתן לממש את ההסכמים הבילטרליים שהושגו במהלך המפגש, ועל אחת כמה וכמה לקדם את שיתוף הפעולה ביניהן לכדי כינון ציר אנטי-מערבי מגובש.

ביקור נשיא רוסיה, ולדימיר פוטין, ונשיא טורקיה, רג'פ טאיפ ארדואן, בטהראן – לראשונה מאז פרוץ המלחמה באוקראינה בפברואר 2022 – סיפק למנהיגי שלוש המדינות הנתונות תחת סנקציות מערביות ברמות שונות להפגין את השותפות ביניהן מול המערב ולדון באתגרים הניצבים בפניהן בזירות הפנימית והבינלאומית. במהלך הביקור השתתפו נשיאי שלוש המדינות במפגש פסגה במסגרת "תהליך אסטנה" להסדרה בסוריה. בנוסף על כך, קיימו נשיאי רוסיה וטורקיה פגישות בילטרליות עם המנהיג העליון של איראן, עלי ח'אמנהאי, ועם הנשיא אברההים ראסי. כל אחת מהמדינות ראתה בביקור הזדמנות לקדם אינטרסים שלה, הן במישור הבילטרלי והן ביחס לזירה הסורית.

במישור הבילטרלי, טהראן ראתה בביקור הנשיא פוטין הזדמנות להרחיב את שיתוף הפעולה עם רוסיה במסגרת אסטרטגיית "הפנים מזרחה", שההנהגה האיראנית אימצה בשנים האחרונות לנוכח בידודה הגובר של טהראן. בחודשים האחרונים קיימו שתי המדינות שורת התייעצויות בנוגע לשיתוף פעולה אפשרי בהתמודדות עם הסנקציות המערביות, על בסיס

ניסיונה של איראן בעקיפת סנקציות כלכליות. במהלך הביקור דיווחה התקשורת האיראנית כי חברת הנפט הלאומית של איראן חתמה עם תאגיד הנפט הממשלתי הרוסי גזפרום על "הסכם היסטורי בשווי של כ-40 מיליארד דולרים" לטובת השקעה משותפת בפרויקטים של נפט וגז. ואולם, ספק רב אם יש ביכולתה של רוסיה להשקיע בעת הנוכחית סכומים כה גבוהים בפיתוח שדות הנפט והגז באיראן. יתר על כן, שתי המדינות ממשיכות להיות מתחרות יותר מאשר שותפות בתחומי האנרגיה. מאז פרוץ המלחמה באוקראינה ספג היקף ייצוא הנפט הגולמי האיראני לסין מכה קשה בשל מכירת נפט רוסי לסין במחיר מוזל. גם היקף הסחר בין איראן לרוסיה אינו גבוה, ואף שבשנת 2021 נרשם בו גידול להיקף של 4 מיליארד דולרים, הוא עדיין נחשב נמוך יחסית ומבוסס בעיקר על מוצרי מזון, ובמיוחד יצוא חיטה מרוסיה לאיראן. זאת ועוד, איראן ורוסיה אינן יכולות לבצע את העסקאות ביניהן במטבעות מערביים בשל הסנקציות וניסיונות לבצע עסקאות ברטר נותרו מוגבלים מאוד, משום שמרבית התוצרת של כל אחת מהן אינה אטרקטיבית עבור האחרת.

המשבר באוקראינה מספק לאיראן הזדמנות גם להעמקת שיתוף הפעולה הצבאי עם מוסקבה, ובביקור נדונו ככל הנראה גם היבטים צבאיים, כאשר אחד מחברי המשלחת הרוסית שליוו את פוטין היה ראש שירות המודיעין הראשי של צבא רוסיה. במהלך הביקור הוחלפה טיוטה להסכם שיתוף פעולה אסטרטגי בין שתי המדינות, הכולל סעיף של שיתוף פעולה צבאי-טכני. הסכם זה אמור להחליף את ההסכם הקודם ביניהן, שנחתם לראשונה ב-2001 והוארך מספר פעמים עד שפג תוקפו ב-2020. עד הפלישה הרוסית לאוקראינה הגבילה רוסיה את שיתוף הפעולה הצבאי בינה לבין איראן מחשש לתגובה מערבית. מגבלה זו אינה קיימת עוד ורוסיה עשויה להציע לאיראן טכנולוגיות צבאיות מתקדמות, שלא סופקו לה עד כה.

לטהראן אינטרס מובהק להדק את יחסיה האסטרטגיים עם הקרמלין, בין השאר כמענה לרעיונות לכונן במזרח התיכון מערך הגנה אזורי בהובלת וושינגטון. אפשרות זו מעוררת חשש רב בטהראן, במיוחד לנוכח המשך המבוי הסתום בשיחות הגרעין והחשש להסלמה נוספת בין איראן למערב. רוסיה מצידה רואה במערך הגנה מסוג זה בהובלת וושינגטון איום לאינטרסים האזוריים שלה. בהקשר זה אנקרה ניצבת עדיין על הגדר, כאשר מצד אחד תהליך הנורמליזציה עם איחוד האמירויות, ערב הסעודית וישראל מקרב אותה לציר בהובלת וושינגטון, ומנגד גורמי המחלוקת העמוקים עם שחקנים אלו וגם עם שחקנים אחרים מקרבים אותה לרוסיה ואיראן.

ביקור הנשיא פוטין התקיים על רקע דיווחים בארצות הברית כי בכוונת איראן לספק לרוסיה מאות כלי טיס בלתי מאוישים (כטב"מים) לשימוש במלחמה באוקראינה. הבית הלבן אף פרסם מידע הנתמך בתצלומי לוויין, שלפיו בשבועות האחרונים ביקרו גורמים רוסיים בבסיס צבאי במרכז איראן פעמיים לפחות, על מנת לבחון את האפשרות להפעיל כטב"מים בעלי יכולות תקיפה באוקראינה. באיראן לא אישרו אמנם את הדיווח ושר החוץ האיראני אף הכחישו באוזני עמיתו האוקראיני, אך מפקד כוחות היבשה של צבא איראן, כימורת' חידרי, אמר ערב ביקור הנשיא פוטין כי צבא איראן ייצר כטב"מים מתוחכמים במיוחד ומוכן לייצא ציוד צבאי ונשק

למדינות ידידותיות. בכל מקרה, ספק אם יש בידי איראן היכולת לייצר מאות כטב"מים מתקדמים תוך זמן קצר ולפיכך, גם אם רוסיה תרכוש כטב"מים מאיראן, לא מדובר בהיקפים משמעותיים. אם אכן יסופקו כטב"מים איראנים לרוסיה, אפשר שבאוקראינה תתפתח זירת לחימה שבה מהצד האחד ישולבו כטב"מים מתוצרת טורקית, שמצויים ברשותה של אוקראינה, ומהצד השני כטב"מים מתוצרת איראנית בשימוש רוסיה.

בהקשר הסורי משקפת הפסגה המשולשת בטהראן אינטרס איראני-רוסי להניא את טורקיה מכוונתה לפתוח במבצע חדש בצפון סוריה. השליטה הכורדית, ובמיוחד הדומיננטיות של השלוחה הסורית של המחתרת הכורדית בשטחים בצפון סוריה, מהווה מבחינת אנקרה איום ביטחוני. באנקרה קיים גם תסכול מתמשך מכך שהכורדים חצו בשלהי 2015 את ה"קו אדום", שטורקיה הציבה בפניהם כדי להניאם מניסיון להשתלט במסגרת המאבק עם ארגון 'המדינה האסלאמית' (דאע"ש) על שטחים ממערב לנהר הפרת. מעבר לאיום הביטחוני, נוכחות הפליטים הסורים בשטח טורקיה מהווה גם סוגיה פנימית בוערת, התורמת לירידה בתמיכה בארדואן ובמפלגתו, במיוחד על רקע ההידרדרות הנמשכת במצב הכלכלי במדינה.

איראן חוששת כי מבצע צבאי טורקי נוסף יערער אף יותר את שליטת הנשיא אסד בסוריה וירחיב את הנוכחות הצבאית הטורקית באזור העיר תל-ריפעת הנמצאת בפרבר הצפוני של מחוז חלב וסמוכה לשתי העיירות השיעיות נובול ואל-זהראא', הנחשבות לאזור השפעה של איראן והמיליציות התומכות בה. במהלך פגישתו עם הנשיא ארדואן הזהיר המנהיג ח'אמנהאי כי מבצע צבאי בצפון סוריה יפגע בהכרח בטורקיה, בסוריה ובאזור כולו, ויועיל לטרוריסטים. מהתבטאויות הצדדים נראה כי איראן ורוסיה לא הצליחו לשכנע את הנשיא ארדואן לחזור בו מכוונתו ליזום מבצע צבאי חדש בצפון סוריה, אם כי הן עשויות לעת עתה למנוע מהטורקים להרחיב את פעילותם בצפון מזרח סוריה ולצמצם את מטרות המבצע המסתמן לתל-ריפעת ולמנביג', הנמצאות מערבית לנהר הפרת.

חילוקי דעות בנוגע לזירה הסורית קיימים גם בין איראן לרוסיה בהקשר להמשך הפעילות הישראלית בסוריה. בסיכום הרשמי למפגש המשולש, שפורסם על ידי הקרמלין, לא היה כל אזכור לישראל או לתקיפות הישראליות בסוריה, למרות שהנושא הועלה בשיחות על ידי איראן, שדרשה להפסיק את הפעולות הישראליות. למרות חילוקי הדעות בין שלוש המדינות, נראה כי הן מכירות בצורך להגיע להסכמות כלשהן כדי לשמר את האינטרסים שלהן בסוריה.

מבחינת רוסיה, המפגש בטהראן מספק הזדמנות לנשיא פוטין לשדר לעולם ולדעת הקהל הפנימית שרוסיה אינה מבודדת בזירה הבינלאומית וממשיכה לקיים קשרים טובים עם מדינות שונות, בהן טורקיה החברה בנאט"ו. זאת, חרף הסנקציות וההתקורות המשמעותיות ביחסים בין מוסקבה למדינות רבות, במיוחד בעולם המערבי. יתרה מכך, המפגש מחזק את גישתה של רוסיה כי מדינות רבות בעולם מעדיפות עולם רב-קוטבי ולא חד-קוטבי בהובלת ארצות הברית.

מבחינת טורקיה, המפגש התקיים על רקע מתיחות גוברת בין אנקרה לטהראן, בין היתר על רקע תחרות על ההשפעה בקווקז ובעיראק, מחלוקות על משאבי מים וזעם באנקרה על

הפגיעה בריבונות הטורקית נוכח פעולות ריגול וניסיונות חיסול של גולים איראנים בתחומה, וכן כוונות הפיגוע האיראניות נגד יעדים ישראלים בטורקיה. במסגרת המפגש השביעי של המועצה האסטרטגית לשיתוף פעולה בין איראן לטורקיה חתמו אנקרה וטהראן על הסכמים להשקעות הדדיות ושיתוף פעולה בתחומי דיפלומטיה, תקשורת ועסקים, ובנוסף התחייבו לפעול לשלש ואף יותר את היקף הסחר ביניהן ל-30 מיליארד דולר. עם זאת, ההתחייבות להגדיל משמעותית את היקף הסחר ביניהן ניתנה במספר הזדמנויות בעבר וטרם התממשה. התמקדותו של ארדואן בהרחבת שיתוף הפעולה בתחום התעשיות הביטחוניות מצביעה אף היא על הקשיים בפיתוח הסחר האזרחי בין המדינות. גם הרחבת שיתוף הפעולה בתחום הגז מוטלת בספק לנוכח גיוון רב יותר של מקורות האנרגיה של טורקיה בשנים האחרונות והתרעומת באנקרה על הפסקה זמנית ביצוא גז מאיראן בינואר 2022.

בסיכומי של דבר, הפסגה בטהראן שיקפה מפגש אינטרסים חלקי בין איראן, רוסיה וטורקיה, לצד המשך חילוקי דעות ואינטרסים מנוגדים מלווים בחשדנות הדדית. ספק רב האם יש בידי מנהיגי שלוש המדינות יכולת לממש את ההסכמים שהושגו במהלך המפגש, ועל אחת כמה וכמה לקדם את שיתוף הפעולה ביניהן לכדי כינון ציר אנטי-מערבי מגובש, שיוכל להתמודד בהצלחה עם האתגרים הניצבים בפניהן בזירות הפנימית, האזורית והבינלאומית. ספק זה נכון במיוחד לגבי טורקיה, שמידת שיתוף הפעולה בינה לבין רוסיה ואיראן תושפע מהדיוויזנדים שהיא תפיק מתהליכי הנורמליזציה בינה למדינות באזור, וכן ממידת ההיענות מצד מדינות המערב לדרישותיה הביטחוניות.

---

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט